

НЕИЗВЕСТНИ НАХОДКИ ОТ ПОГРЕБАЛНОТО СЪКРОВИЩЕ НА ХАН КУБРАТ ОТ МАЛАЯ ПЕРЕШЧЕПИНА

Христо Харитонов

В досегашните проучвания на находката от село Малая Перешчепина /намиращо се на 13 км южно от украинския град Полтава на левия бряг на река Ворскла/ недостатъчно прецизно е проследена историята около намирането на гробната находка, установяването на нейното съдържание и предаването ѝ за съхранение в Ермитажа. И най-важното, не се споменава нищо за ч е т и р и д е с е т други находищни предмета, принадлежали към същото съкровище. Уточняването на историята около неговото откриване, въвеждането и най-обобщеното интерпретиране на данните от ръкописния каталог на Краеведческият музей в Полтава¹ цели да изясни в различни аспекти гробната находка и нейното по-нататъшно проучване, активизирало се след книгата на Йоахим Вернер².

Откриването на находката станало на 29. V. 1912 г. /ст. стил./. В края на петъчния ден пастирчетата Фьодор Деркач и Карп Иванович Маджар подгонили чардата по най-краткия път към селото. Припряното тупуркане на животинските крака направило чудо. Земята под краката на кравите се сринала, пропаднала. Свлякъл се в зейналата неголяма яма и тичащият подир тях Фьодор Деркач. Краката му затиснали някакъв предмет. Помъчил се да го изтегли, но той бил дълбоко в земята и не успял. Извикал на помощ другото пастирче - Карп Маджар. Напънали се двамата и с общи усилия измъкнали голям метален съд. Под него се показали още няколко метални чаши. Взели и тях.

Отишли у Деркач. Като видяла какво са донесли, майката на Фьодор изплашено наредила на децата да изнесат всичко навън и да го оставят на пътя. Усъмнила се, че това са крадени църковни предмети, заровени след това в земята.

Случилото се полетяло по безжичния телеграф и стигнало до ушите на полицията. След два дена полицаите разкопали, открили останалите вещи и ги предали на местния пристав. Но тъй като от страна на полицията нямало особени разпореждания, към златоносната яма се отправили местните жители. Така остатъкът от находката бил разграбен. Впоследствие властите иззели от селяните намерените от тях предмети и заедно с останалите ги изпратили в Ермитажа, съхранявани първоначално в Държавната банка.

Въпреки старанието си, полицията не успяла да прибере всичко от селяните. По различни пътища и в различно време някои предмети попадат в сбирката на Краеведческият музей в град Полтава. Всеки един от тях е каталогизиран грижливо. По време на войната част от находките се загубват, а останалите по висше държавно разпореждане през 1950 г. се изземват от

Краеведческият музей и се претопяват за нуждите на Фонда за отбраната на страната.

Находката е разкрита от неспециалисти и затова преки сведения за нейната археологическа среда и състав няма. Невнимателното отношение към предметите без материална ценност усложнява още повече научната интерпретация. В нашите изследвания се прокрадват сведения, които са пропуснати или изказвани хипотетично. Те се отнасят до факта, че в състава на находката е било установено наличието на човешки кости. Но не се знае дали са били обгорени, или не и дали са на един или няколко човека. Наличието на ковчег предполага, че погребението е чрез трупополагане.

Въвеждането на сведенията по откриването на находката, проучени специално за случая, е необходимо, защото е налице установено видоизменение. Едновременно с това се откриват косвени данни за погребалната находка, а по такъв начин се изгражда представа за нейния поцялостен характер.

В Ръкописния каталог на Краеведческият музей в Полтава са съхранени сравнително подробни описания на тези изгубени предмети от погребалното съкровище, които не са изпратени в Ермитажа, а са пренебрегнати от досегашните изследвачи. Всички те златни. Ето и тяхното описание:

Инв. N1332: Златен накрайник за колан с два нита във вид на кутийка с плоско дъно, оградени с по две браздички с украсно предназначение. /1,3 x 0,9/ см.

Инв. N1333: Златен накрайник за колан, украсен с гранулиран орнамент. Има два отвора за нитовете, като единият от тях е на мястото си. Зрънчестият орнамент е разположен по външните ребра на накрайника, а един ред зърна разделя образуваната от нея фигура на две части. /1,3 x 3,1/ см.

Инв. N1334: Къс от златен лист във формата на неправилен триъгълник. /3 x 1,6/ см.

Инв. N 1335: Две парчета от късче златен лист. /1,6 x 1,7/ см и /1,4 x 1,2/ см.

Инв. N 1336: Девет малки късчета от златен лист с неправилна форма. Всички заедно образуват неправилна фигура. /1,6 x 2/ см.

Инв. N 1337: Седем парчета от лист, образуващи заедно неправилна фигура с размери 2,2 x 1,1 см.

Инв. N 1338: Златен пайет с три отвора, украсен с пет продълговати браздички. /3,5 x 0,5/ см.

Инв. N 1339: Неголяма златна тръбичка с дължина 0,9 см и с диаметър на отвора 0,4 см.

Инв. N 1340: Златен предмет с неизяснено предназначение във вид на жица с клончета или ушички, броят на които от едната страна е 20, а от другата е 22. Дължина - 2,6 см, ширина - 0,4 см, диаметър на пръстена - 0,7 см.

Инв. N 1341: Златен предмет, подобен на N 1340, само броят на ушичките от едната страна е 21, а от другата е 23.

Дължина - 2,7 см, ширина с ушичките - 0,4 см и диаметър на пръстена - 0,7 см.

Инв. N 1342: Златен продълговат тесен пайет с орнамент по подобие на грахово зърно. От единият край има отвор със златен гвоздей, другият край е прекършен. Дължина - 2,6 см, ширина - 0,3 см.

Инв. N 1343: Парче гвоздей със златна лента - 0,35 см

Инв. N 1344: Парче златен гвоздей с главичка - 0,4 см

Инв. N 1345: Златен гвоздей - 1,2 см

Инв. N 1346: Парче златно листче. /2,2 x 0,8/ см.

Инв. N 1347: Златна монета с тегло около един золотник. Лицевата страна изобразява три фигури, разположени кръгово с "държава" в дясната ръка. Мъжът в средата е с брада и мустаци, страничните са без бради и мустаци, на главите си имат шапки с кръстове. Монетата е служила очевидно за украшение, тъй като има два отвора.

Обратната страна е украсена с кръст, овенчаващ триъгълник, обкръжен от зърна. Диаметър - 2 см.

Инв. N 1348: Две късчета златен лист, от които голямото има три прегънки, общият размер е 2,2 x 1 см.

Инв. N 1349: Златен гвоздей с дължина 1,5 см.

Инв. N 1350: Два златни гвоздеа със странно завити краища под формата на пръстен.

Инв. N 1351: Парче златен гвоздей с лента, дължина - 0,6 см.

Инв. N 1352: Купчина парчета златни нишки от брокат, укрепени с лак на картон. / 3,5 x 2/ см.

Инв. N 1353: Купчина парчета златни нишки от брокат, укрепени с желатин към кутийка. /3 x 2/ см.

Инв. N 1383: Златно калпаче с изпъкнали орнаменти от стъкълца, от които едното е по-голямо, а трите по-малки. Тегло - 18,52 грама.

Условно прието, описаните предмети се разпределят на девет групи според тяхното предназначение. Това са: коланни елементи - 2 бр.; златни гвоздеи /нитове/ - 7 бр.; пайети - 2 бр.; нишки от брокат - 2 купчинки; късчета златен лист - 22 бр.; тръбичка - 1 бр.; монета - 1 бр.; украсен елемент от конска сбруя - 1 бр.; предмети с неизвестно предназначение - 2 бр. Всички те имат своя аналог от основната част на погребалното съкровище, съхранявано в Ермитажа. Това е още едно свидетелство за еднородната принадлежност на Санктпетербургската и Полтавската част на Малоперешчепинската гробна находка. Изводът се подкрепя и чрез съпоставката на предметите от двете части на находката. Индентичност се открива в коланните елементи и златните гвоздеи /нитове/. При пайетите е същото. Има сведения за скъпоценни платове в находката, каквито са нишките от брокат, описан под инв. N 1352 и 1353. Причисляването на 22-те късчета златен лист към останалите 230 от Ермитажа не буди съмнение. Те са от обкова на дървения ковчег. Съпоставка е възможна и за златната

тръбичка. Калпачето с инв. N 1583 има пълното сходство с известните в Ермитажа елементи от конска сбруя (Обр.1). Възможно е двата предмета с неизвестно предназначение да имат аналог в Санктпетербургската част от съкровището, но поради невъзможност за сравнение, оставаме с предположението. Умишлено оставихме накрая проблема с монетата, за да ѝ бъде направен по-обстоятелствен нумизматичен анализ и да се внесе макар и малък дял за по-нататъшното изясняване на монетната част, а от там и на цялостния характер на гробната находка от Малая Перещепина.

Към цитираното описание на монетата под N 1347 инвентаризаторът не дава повече сведения. Не е определена нейната принадлежност и името на епонима, при който е отсечена.

От гробната находка в колекцията на Ермитажа са запазени 69 византийски солиди. През 1962 г. В. В. Кропоткин публикува 61 от тях³. Те са на императорите Маврикий Тиберий /582 - 602/, Фока /602 - 610/, Ираклий /610 - 641/ със синовете си като съимператори Ираклий Константин /613 - 541/ и Ираклеон /632 - 541/, Констант II /641 - 668/.

Иконографският анализ позволява недвусмисленото отнасяне на полтавската монета към златното монетосечене на император Ираклий. Единствено неговите монети носят описаните сюжетни елементи в съчетание с двете монетни страни⁴.

На основата на съпоставително-сравнителният метод могат да се реконструират останалите нумизматични данни за монетата (Обр. 2). На първо място е монограмът. Върху монетите от Ермитажа той е във формата, показана от нас в илюстрация. Тези аргументи водят до заключението, че върху изследваната монета монограмът е бил същия, както на останалите монети.

По-труден е въпросът със знака на официната. Неясната ортография на знака върху фотосите на монетите от колекцията на Ермитажа позволява да се оприличат два знака: А и Δ Други знаци не са използвани. Поради това полтавската монета се причислява към официната с посочените знаци на Константинополската монетарница, на която принадлежат известните солиди.

Теглото на солидите на Ираклий варира от 4,25 до 4,45 грама. Такова тегло установява инвентаризатора - около един золотник /4, 266 грама/. След като са налице сходни характеристики, то и тегловата може да се отнесе към известните параметри на Ираклиевите солиди.

Монетата има две срещуположни дупки, каквито имат част от останалите монети, явно свидетелство за вторична употреба. Произходът на монетата от същата находка дава основание да се отнесе към характера на останалите монети, предназначени за огърлица⁵, верижка⁶ или друг накит-инсигния. В подкрепа на твърдението, че монетата носи функционалните белези на останалите монети от находката, има още няколко нумизматични, художествени и други доводи, които не са толкова съществени.

Нумизматична характеристика на монетата:

ЛИЦЕ: Изображение в цял ръст на император Ираклий със синовете си Ираклий Константин и Ираклеон. Ираклий е с брада и мустаци, а синовете

му са голобради, облечени в церемониални дрехи. Главите им са овенчани от ниски корони с кръст на тях. В дясната си ръка всеки държи "държава". Лявата ръка е свита в лакътя, като китката е разположена отпред в допоясна позиция, конвенционален жест във византийското монетосечене (Обр. 3).

ОПАКО: Голям кръст върху четиристъпална база в триъгълна проекция. От дясната хералдическа страна е императорският монограм, а от лявата - инициалът на официната /А или Δ/. Отдолу е надписът CONOB. Околовръст е изписано

VICTORIA LVСНА =/VICTORIA AUGUSTORUM/.

ДИАМЕТЪР: 20 см.

ТЕГЛО: 4,25 - 4,45 грама.

Две срещуположни отворстия от остър предмет близо до гурта. Предназначавана е била да служи като елемент с утилитарна функция, в случая като накит /огърлица, верижка/ или като владетелска инсигния.

Данните за съществуването на солида в Полтавската част на гробната находка и направената му нумизматична характеристика водят до извода, че накитът-инсигния на хан Кубрат (Обр. 4) е бил съставен от 70 златни византийски монети. Липсващата е именно тази от Краеведческият музей в Полтава. Тя безвъзвратно е загубена за науката, но следва установеното да се има предвид от изследвачите.

Коментарът на слабоизвестните сведения и тяхното прецизиране, предоставянето на нова, допълнителна и непозната информация за полтавската част на находката от с. Малая Перешчепина, както и установяване точния брой на златните монети, от които е съставен накит-инсигния на хан Кубрат, е един опит да се обогати представата за цялостния характер на погребалното съкровище, принадлежало на Кубрат - хана на българите.

СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ

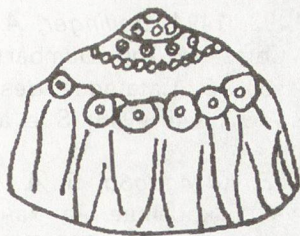
Обр. 1 - Златно калпаче със стъклени орнаменти, апликация към конска сбруя. Рисунка по Ръкописния каталог на Краеведческият музей в град Полтава, Украйна.

Обр. 2 - Монограм на император Ираклий от златното му монетосечене. Рисунка.

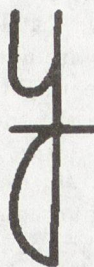
Обр. 3 - Солид на император Ираклий със синовете си Ираклий Константин и Ираклеон. Възстановка. Рисунка.

Обр. 4 - Част от огърлица от византийски солиди със запоени върху тях грезда за монтиране на украсни елементи. Две от монетите са на Ираклий с Ираклий Константин и Ираклеон. Ермитаж, Инв. N 1930/24. Репродукция по В. Н. Залеская, И. П. Засецкая, К. В. Каспарова, З. А. Лвова, В. И. Маршак, И. В. Соколова, М. В. Щукин.

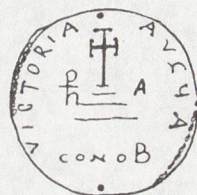
Обр. 1

Обр. 2

Обр. 4

Обр. 3

БЕЛЕЖКИ

¹ Искам да изкажа благодарност към уредничката на Полтавския Краеведчески музей г-жа Галина Галян, която ми оказа неоценима помощ през 1987 и 1989 г. по издирването и обобщаването на предлаганите данни за находката от Малая Перещепина. На нея дължа сведенията по намирането на находката, събрани, проучени специално за случая и предоставени ми за публикация.

² Вернер, Й. Погребалната находка от Малая Перещепина и Кубрат - хан на българите, С., 1988, с. 56, 32 прил.

³ Кропоткин, В. В. Малое Перещепино, район Ново-Сенжары, обл. Полтава. - В: Клады византийских монет на территории СССР, Археология СССР, Свод археологических источников в Е - 4 - 4, М., 1962, с. 36, N 250, Прил., рис. 15 - 16.

⁴ Sabatier, J. Description generale des monnaies byzantines frappees sous les empereurs d'Orient depuis Arcadius jusqu'a la prise de Constantinople par Mahomet II..., Paris, 1862, N 106; Wrot, W. Catalogue of The Imperial

Byzantine Coins in The British Museum, London, 1908, NN50, 56, 58, 62, 72, 75; Толстой, И. И. Византийския монеты, Выпуск VI, Монеты Фоки и Ираклия, С. - Петербург, 1914, 372, 380, 384, 392, 398, 402, 408; *Ratto*, Monnaies byzantines /Sale Catalogue/, Lugano, 1930, 1492, 1494; *Bellinger, A., A.Rand, Ph. Grierson*. Catalogue of The Byzantine Coins in The Dumbarton Oaks Collection, Washington, 1966 - 8, 36; *Morisson, C.* Catalogue des Monnaies byzantines de la Bibliotheque Nationale, Paris, 1970, 46 - 48; *Seagr, D. R.* Byzantine coins, London, 1974, 761 - 762.

⁵ *Залеская, В. Н., И. П. Засецкая, К. В. Каспарова, З. А. Лвова, Б. И. Маршак, И. В. Соколова, М. В. Щукин.* Съкровище на хан Кубрат. Култура на българи, хазари и славяни, С., 1989, с. 48, N 88, Прил. N 88; *Вернер, Й.* Цит. съч., Прил. 18, N 14 - 18.

⁶ *Вернер, Й.* Цит. съч., 19 - 20, 35 - 37, Прил. 17 - 18.